

AKTÜEL OLAYLAR

«MUKAYESELİ DEVLET İDARESİ VE TÜRKİYE» ÜZERİNE BİR SEMİNER

Prof. Bahri SAVCI

I

GİRİŞ

Princeton Üniversitesinin doçentlerinden Dankwart A. Rustow, Türkiye'de bir ilmî tetkik yapmak üzere bulunduğu 1958 - 59 ders yılında, kendisi ile İdarî İlimler Enstitüsü çerçevesi içinde temaslarımız olmuştur.

D. A. Rustow, lise ve üniversite tahsilini Türkiye'de yapmış olan genç bir ilim adamıdır. Amerika'da, bilhassa Princeton Üniversitesinde kendisi gibi genç ilim adamları ile birlikte, mukayeseli devlet idaresi alanında incelemeler yapmaktadır. Mensup olduğu bu genç ilim kuşağı, bilhassa, Asya - Afrika devletleri üzerinde durmaktadırlar. Türkiye'deki sosyal ve siyasal oluşu yakından izliyen bu ilim adamının, Amerika'daki mukayeseli devlet araştırmaları alanına pek değerli katkılar getirdiği ve getireceği bir gerçektir. Kendisinin, Fakültemiz çevresindeki çalışmaları sırasında; modern mukayeseli devlet idaresi tetkikleri muvacehesinde Türkiye'nin durumunu, işgal ettiği yeri de işaret eden bir seminer yapma kararına varıldı. Sayın Doçent, bu seminerin konusunu açmağı ve tartışmada ortaya çıkan sorulara cevap vermeği üzerine aldılar. Aşağıdaki II numaralı serlevhalar altında gözüken izahatı - bu metinde gösterilenden pek az bir farkla - yaptılar. Bundan sonra bir genel tartışma açıldı. Bu tartışmada seminerin 12 üyesi, bir veya müteaddit defa söz aldı, fikrini açıkladı.

Şimdi okurlarımıza, bu girişten sonra, bu seminerin esasını teşkil eden Dr. Rustow'un izahatını itiva heden metni sunuyoruz. Bundan sonra III numaralı serlevha altında da, yapılan tartışmada ortaya çıkan görüşleri işaret edeceğiz. Bu suretle bu II ve III

üncü serlevhalar altında gösterilen fikirlerin üzerinde okurların ve bütün ilgililerin tekrar düşünmeleri sağlanmış olacaktır. Seminerden bu yana üç yıl geçmiş olmasına rağmen, bu fikirlerin, bir seminerin dar çerçevesinde kalmamasını istedik, bunda büyük bir yarar gördük. Bu seminerde, Türkiye'de ordu meselesini ele alan fikirleri, arada yapılmış olan 27 Mayıs 1960 İhtilâlinin bizi çıkar-
dığı yüksek prespektifden bir kere daha düşünmede çok yarar var-
dır.

II

KONUYU AÇIKLAYAN METİN «MUKAYESELİ DEVLET İDARESİ VE TÜRKİYE»

Yazan :

Dr. Dankwart A. RUSTOW

Associate Professor of Politics

Princeton University

Mukayeseli devlet idaresi (yahut İngilizce tabiriyle, comparative government) bir ilim mevzuu olarak uzun ve zengin bir an'ane-ye sahiptir. Menşelerini Aristo'nun, İbni Haldun'un, Machiavelli'nin ve Montesquie'nün yazılarında görebiliriz. Modern mânada ise mukayeseli devlet idaresi mevzuunun yetmiş senelik kadar bir mazisi vardır ki, bu müddet zarfında mevzuun dört ayrı safhadan geçip geliştiği söylenebilir. Her safha da, hem mevzuun tayini ve tahdidini ve hem de metod bakımından ayrı ayrı bazı vasıfları haizdir.

Ondokuzuncu asrın sonlarına doğru, mukayeseli devlet idaresi anayasa tetkiklerine münhasırdı ve bu tetkiklere de tarihî ve bilhassa hukukî metod hâkim idi. Bu vaziyeti, Columbia Üniversitesi profesörlerinden J. W. Burgess'in 1896 senesinde neşrettiği «Political Science and Comparative Constitutional Law» (yâni, «Siyasî İlim ve Mukayeseli Teşkilât Hukuku») başlıklı kitabın adı gayet güzel ifade etmektedir.

Gelişmenin ikinci safhasında da hukukî metodun yerine daha ziyade empirique metodun tatbik edildiğini görüyoruz. Yani comparative government mütehassısları, yalnız anayasaların hukukî kaidelerini değil, aynı zamanda devletin başlıca müesseselerinin fiiliyattaki çalışmalarını da incelemeğe başlamaktadır. Ve devletin idarî ve teşriî organlarının yanında bilhassa siyasî partiler mühim bir araştırma mevzuu teşkil etmektedir.

Üçüncü safha, Birinci ve İkinci Dünya Harpleri arasındaki devreye rastlamaktadır ve bu safhada da efkârı umumiye, propa-

ganda, ve (kamu oyu) baskı grupları «pressure groups» gibi yeni yeni mevzular ilmî alâkayı çekmektedir.

Gelişmenin dördüncü safhası ise, şu son beş on sene içinde açılmıştır. Başlıca vasfı da, Avrupa ve Şimalî Amerika memleketlerinin yanında Asya, Orta Şark ve Afrika memleketlerinin dahi ilmî tetkik ve çalışmalarda eskisine nisbetle çok daha büyük ve mühim bir konu olma rolü oynadıklarıdır.

Mukayeseli devlet idaresi mefhumunun bu üç çeyrek asır içinde ne derece esaslı şekilde değiştiğini takdir etmek için, Woodrow Wilson'un 1889 senesinde intişar eden Devlet (The State) adlı kitabına bir göz atmak kâfidir zannederim. Meselâ müellif, Fransa, İngiltere, Almanya gibi memleketlere birer bahis hasrettiği halde, hem Avusturya - Macaristan'ı ve hem de İsveç - Norveç Birliğini «çifte monarşiler» başlıklı tek bir bahiste ele almaktadır. Wilson bu arada, Avusturya - Macaristan'ın tek bir anayasası ve tek bir kabinesi olduğunu, ve öte taraftan İsveç - Norveç Birliğinin tek bir kral altında ayrı ayrı anayasa ve kabinelerle idare edildiğini görerek, ikisinden Avusturya İmparatorluğunun çok daha mütecanis ve çok daha yeknasak olduğunu iddia etmektedir. İsveç - Norveç Birliğinin 1905 senesinde (yani Habsburg İmparatorluğunun inkırazından onüç sene evvel) infisah etmesi, belki, Wilson'un bu hükmünün haklı olduğunu gösterdiği düşünülebilir. Fakat yedi veya sekiz ayrı ayrı milleti ihtiva eden Avusturya İmparatorluğunu mütecanis görüp de, hemen hemen aynı dili konuşan ve aynı kültürel ananelere sahip olan İsveç - Norveç'i gayri mütecanis addetmek, bugünkü düşüncemize göre ne kadar dar bir görüşün, ne kadar sun'î ve şeklî bir tasnifin mahsulü olduğu herhalde âşikârdır.

Mevzuumuzun inkişafında ve bir safhasından diğer safhasına doğru tekâmülünde tarihî hâdiselerin ehemmiyetli bir tesiri olduğu muhakkaktır. Aynı zamanda mevzuun empirique çerçevesi git-tikçe genişlemiştir; ve komşu içtimaî ilimlerle yeni yeni münasebetler hasıl olmuştur. Meselâ, İngiltere'de 1880 senelerinde Joseph Chamberlain'in idaresinde meşhur Birmingham Caucus teşkilâtının kurulmasını modern mânada kitle partilerinin menşei olarak kabul edersek, bu hâdisenin yirmi otuz sene sonra Ostrogorski, Lowell, Bryce ve Michels gibi yazarların partileri sistemli bir şekilde incelemelerine ve bu suretle mukayeseli devlet idaresinin ikinci safhaya geçmesine meydan verdiğini görürüz. Birinci Cihan Harbinden sonra Avrupa'daki diktatörlüklerin zuhuru ile demokratik memleketlerde sendika ve sair iktisadî teşkilâtların büyük öl-

çüde siyasî faaliyete geçmeleri, propaganda ve «pressure groups» gibi konuların mukayeseli devlet idaresi mevzuu çerçevesine girmelerine sebep olup inkişafın üçüncü safhasını açmıştır. Ondokuzuncu asrın sonlarında hukukî metod ve hukukî görüş ve tasnifler mevzuumuza hâkim olduğu halde, bu sefer içtimaiyat ve psikoloji gibi komşu disiplinlerle daha yakından temasa başlamıştır. İçine daha henüz girdiğimiz dördüncü safha - yâni mukayeseli devlet idaresinin şümulüne Asya, Orta Şark ve Afrika memleketlerinin de girmeleri - sömürgelerin İkinci Dünya Harbi akabindeki istiklâl hareketlerinin ve bu arada soğuk harp sahnesinin bu memleketlere intikalinin tabiî bir mahsulü olmuştur. Asya ve Afrika'da istiklâllerine yeni kavuşmuş memleketlerin içinde buldukları iktisadî ve kültürel inkılâbı nazarı itibara alırsak, siyasî ilmin bir taraftan iktisatla, öte taraftan antropoloji veya etnografi ile daha yakın temaslara geçtiğini gayet mantıkî addedebiliriz.

Bu son gelişmenin metod ve epistemoloji bakımından fevkalâde ehemmiyetini ayrıca belirtmek isterim. Denebilir ki tabiî ilimlerde lâboratuvar tecrübeleri ne rol oynarlarsa, siyasî ilimlerde mukayese usulü de o rolü oynar. Bu bakımdan eskiden sırf Avrupa ve Şimalî Amerika memleketlerini araştıran eski mukayeseli devlet idaresi mütehassıslarını, tabiat kanunlarını, altı, yedi veya on lâboratuvar tecrübesinden istidlâl etmeğe kalkışan birer fizikçiye yahut kimyagere benzetebiliriz. Halbuki bilindiği gibi, fizik ve kimyada yedi sekiz tecrübe ile iktifa edilmez, yüzlerce ve hattâ binlerce tecrübeye dayanılır. Dünyada halihazırda seksen küsur millet mevcut olduğuna göre, ilim ismine gerçekten lâyık olan bir siyasî ilim, bütün bu seksen milleti içine alması zarurîdir. Bu hedefe doğru ne kadar hızlı yüründüğünü takdir etmek için, Amerika'da mevzuumuzun başlıca mecmuası olan American Political Science Review'nun fihristine bir göz atmak yeter. Eskiden sadece Amerikan Anayasası, devlet nazariyelerinin tarihçesi, ve Avrupa memleketlerinin şiyaseti gibi mevzular üzerinde makaleler ihtiva eden bu mecmua, son senelerde faaliyetini büyük ölçüde Asya, Afrika ve Orta Doğu memleketleri üzerinde teksif etmiştir. İşte bu suretle, mevzuunu teşkil eden bütün empirik doneleri nazarı itibara alan, hakikî mânada cihanşümul bir siyasî ilim gayesine doğru - ilk defa olarak - gitmekteyiz denilebilir.

Fakat diyeceksiniz ki daha beş on sene evvel ethnocentrism'leriyle (yâni kendi kültürel görüşlerine fazlasıyla bağlı olmalarıyla) maruf olan comparative government mütehassısları, nasıl olur da, birdenbire, eski prejüj'lerini kenara atıp böyle cihanşümul bir il-

mi vücuda getirebilirler? Dikkat ederseniz gayeye varmışız demiyorum; ancak istikamet ve hedefin ilk defa olarak belirlediğini iddia ediyorum. Gayeye yaklaşıncaya birçok engelleri aşmak mecburiyetinde olduğumuz şüphesizdir.

Filhakika, Asya veya Afrika'nın yeni memleketlerinde siyasî araştırmalarda bulunan âlimler, batı memleketlerinde hiç rastlamadıkları bazı güçlüklerle karşı karşıyadır. Meselâ eskiden İngilizce, Fransızca ve Almanca bilmekle iktifa edilebildiği halde, bugün Arapça, Japonca, Malayca gibi öğrenilmesi hiç te kolay olmayan lisanları okumak mecburiyeti hasıl olabilir. Lisan öğrenip de Endonezya, Fas, Afganistan gibi memleketlerde araştırmalarına başlayan mütehassıs, istatistiklerin kifayetsizliğinden, hattâ nüfus sayımlarının hiç yapılmamış olmasından, gazetelerin havadis yerine sahiplerinin indî kanaatlarıyla dolu olduğundan, başkentteki siyaset adamlarının kendi taşralarını asla bilmeyip neticede iştirak ettikleri siyasî hareketlerin hakiki mahiyetini idrâk ve izahtan âciz kaldıklarından ve daha birçok maddî ve mânevi müşküllerden şikâyet edeceği muhtemeldir. Fakat işin en müşkül tarafı, bu kadar zorlukla ortaya çıkarılan olaylara uyacak faraziyeler ve nazariyeler keşfetmektir. Meselâ Avrupa siyasî sistemleri incelenirken, kültürel muhit, iktisadî seviye gibi hususlar birer sabit, done olarak kabul edilebilirdi; devletlerin hüviyeti ve siyasette rolleri olan iktisadî ve içtimaî tabakaların vasıf ve hedefleri, aşağı yukarı malûmdu. Asya ve Afrika'nın memleketlerinde ise hem kültürel muhit ve hem de iktisadî seviye çok hızla değişmektedir. Ve bu iktisadî ve kültürel değişmeler siyasete derinden tesir ettikleri gibi aynı zamanda siyasî tartışmaların da başlıca mevzuunu teşkil etmektedirler. Birçok memleketlerde iktisadî ve içtimaî sınıflar tam mânada taazzuv etmemiştir, taazzuv etmişse gayelerini vüzuyla belirtmemiştir. Pakistan, Ürdün ve birçok diğer yeni memleketlerde ise devletin ne hüviyeti, ne sınırları, ne nüfusu, ve ne de bekası bir done olarak kabul edilebilir. Demek oluyor ki siyaset nazariyelerinde eskiden sabit olarak ele alınan birçok hususlar birer varyable haline gelmiştir ve neticede de tetkikatımız o derecede güçleşmiştir. Nihayet Avrupa ve Şimalî Amerika memleketleri tarihî ve iktisadî ve siyasî mahiyetlerinde birbirine az çok benzedikleri halde, hem Ghana'yı ve hem de Japonya'yı, hem Hindistan'ı ve hem de Libya'yı içine alacak nazariyeler keşfetmek hiç de kolay olmayacaktır.

Bu vaziyet karşısında ilim adamının ilk vazifesi, Asya ve Afrika'nın yeni memleketleri arasındaki benzerlikleri tesbit etmek ol-

sa gerek. Ve nitekim bu memleketlerin bazı müşterek vasıfları olduğu muhakkaktır. İki sene evvel neşrettiğim bir makalede bu müşterek vasıfları şu liste ile tesbit etmeğe çalıştım: (*)

- 1 — İktisadiyatta hızlı gelişmek arzusu
- 2 — Garblılaşıma hareketi neticesinde hem batı kültürüne ve hem de memleketlerin kendi tarih ve kültürlerine karşı bir «ambivalence» (yâni hem red hem kabul) hissinin uyanması.
- 3 — İçtimaî bünyenin hızla değişmesi ve bu arada içtimaî grupların karşılıklı bağılıklarının gittikçe artması.
- 4 — Siyasî tatbikatın anayasa hükümlerine ve memleketçe kabul edilen siyasî ideallere uymaması.
- 5 — Milliyetçilik hissinin yeni olup neticede hem istikrarsız ve hem tecavüzkâr olması.
- 6 — Parti gibi siyasî teşkilâtların tam olarak taazzuv etmemiş olması.
- 7 — Devletin idare sahasının çabukça genişlemesiyle idarî tecrübesizliğin hüküm sürmesi.
- 8 — Beynelmîlel siyasette tek başına müdafaa imkânlarının mahdut olması.
- 9 — Yeni milletlere önderlik ve rehberlik edebilecek büyük devlet adamlarına ihtiyaç hissedilmesi.

Sıraladığım bu vasıfların Asya ve Afrika'nın her memleketinde aynı şekil ve derecede belirmeyecekleri tabiidir. Maamafih bu veya buna benzer bir tasnifin yeni ilmî bir nazariyeye doğru ilk bir adım teşkil ettiğine kaniyim.

Bu mevzuu bırakmadan bugünkü ilmî vaziyetin başka bir cihetine işaret etmek isterim. Mukayeseli devlet idaresinin bundan önceki, ve bilhassa ikinci ve üçüncü safhasında, tetkik mevzuu birkaç nesilden veya asırdanberi mevcut olan siyasî teşekküller olduğuna göre, devletlerin nasıl vücuda gelip nasıl inkıraz ettiği

(*) Bak: Dankwart A. Rustow, «New Horizons for Comparative Politics,» *World Politics*, vol. 9, no. 4 (July 1957), pp. 530-549, bilhassa pp. 537-544. Arkadaşım Lucian W. Pye aynı şekilde 17 noktalık bir liste tesbit etmiştir: «The Non-Western Political Process,» *The Journal of Politics*, vol. 20, no. 3 (August 1958), pp. 468-486.

incelenmezdi. İleri sürülen nazariyeler statik mahiyette idi. Bugün müstemleke imparatorluklarının inkırazları ve arkalarından yeni yeni devletlerin teessüsü mevzuumuzun pek mühim bir kısmını teşkil ettiğine, devletlerin doğumunu ve ölümünü sistemli bir şekilde inceleyip izaha çalışmak mecburiyetindeyiz. Ve bu arada onsekizinci asrın içtimaî mukavele nazariyecileri gibi dedüktif değil endüktif ve empirik bir usul takip etmemiz tabiidir.

Mukayeseli devlet idaresinin gözden geçirdiğimiz bu inkişafı ile Türkiyenin ne alâkası vardır?

Türkiye'nin hem Avrupa memleketlerine ve hem de Yakın Şark ve Asya memleketlerine mühim bazı benzerlikleri vardır. Bu bakımdan Türkiye, siyasî ilmin ötedenberi araştırdığı batı memleketleri ile daha henüz incelemeye başladığımız şark memleketleri arasında pek mühim ve nev'i şahsına münhasır bir bağ teşkil ettiğine kaniim.

Demin sıraladığım vasıflar ele alınır, bunlardan bazılarının Türkiye'de de mevcut olduğu, bazılarının hiç olmadığı göze çarpar.

Meselâ Atatürk inkılâbıyla kültür değişmeleri, ve bu son on sene içinde de iktisadî gelişme meselesi Türk siyasetinin ön plânına gelmiştir. Milliyetçilik hissini daha nisbeten yeni olduğunu Jön Türk hareketinin, İkinci Meşrutiyetin, ve hattâ Millî Mücadelenin tarihi gösterir. Nihayet, anayasanın esaslı hükümlerinin siyasi hayatta nasıl tatbik edileceği hususunda Türk vatandaşları arasında tam bir hemfikirlik mevcut olmadığına ondört seneden beri devam eden siyasî tartışmalar delildir. Bu tartışmalar yalnız teferruata değil, aynı zamanda rejimin esas meselelerine taallük etmektedir.

Öte taraftan, Türkiye ile diğer Asya ve Şark memleketleri arasında pek mühim fark ve hattâ tezdadlar mevcut olduğu âşikârdır. Garblılaştırma hareketi Türkiye'de şu son on veya yirmi sene içinde başlamış değildir; tâ İbrahim Müteferrika, Selim III, Mahmut II, Reşid ve Mithat Paşalar zamanlarından beri sürekli ve kesif bir şekilde devam edegelmiştir. Bütün Afrika ve ekseri Asya memleketlerinin hilâfına, Türk milleti, tarihinin en gergin ve karanlık zamanlarında bile istiklâlini müdafaa ve muhafaza etmiş, hiçbir zaman müstemleke vaziyetine düşmemiştir. Bu itibarla Türkiye'deki bir iki asır boyunca devam eden garblılaştırma hareketi yabancı hükümetler tarafından zorla kabul ettirilmemiştir. Türk devlet

edebiyat ve kültür adamlarının kendi ihtiyarlarıyla husule gelmiştir.

Milliyetçilik hissi Türkiye'de nisbeten yeni olduğu halde, millî misakla tayin edilen ve millî mücadelede dünyaya tanıtılan hudutlar içinde sağlam ve müstakar bir şekilde inkişaf etmiştir. Bu itibarla Hindistan, Endonezya, Pakistan ve Arap memleketlerinin siyasetini karıştıran çeşitli millî tesanüd, millî birlik, ve millî hudut meseleleri, Türkiye'de ötedenberi halledilmiş bulunuyor. Türk ordu zabitlerinin milliyetçilik şuurunun gelişmesinde ve millî Türk devletinin kurulmasında büyük ve hattâ esaslı bir rolleri olduğu muhakkaktır. Fakat bu vaziyet, Arap, Asya ve Cenubî Amerika memleketlerinde ve hattâ Osmanlı İmparatorluğunun son senelerinde olduğu gibi ordunun siyasete sık sık müdahale etmesine meydan vermemiştir; bilâkis, tâ millî hükümetin kuruluşundan beri ordu işleri siyaset işlerinden ayrı tutulmuştur.

Âmme fonksiyonlarının çabukça genişlemesi, diğer memleketlerde olduğu gibi Türkiye için de varittir. Yalnız bu âmme vazifelerinin ifasında diğer birçok memleketlerde aslâ mevcut olmayan tecrübeli bir memur kadrosu Türkiye'de ondokuzuncu asrın sonlarındanberi bulunmuştur. Bu kadronun yetişmesinde yakında yüzüncü yıldönümü kutlanacak olan bu eski Mülkiye, yeni Siyasal Bilgiler Fakültesinin ne büyük hizmeti olduğunu hepimiz biliriz.

Türkiye'nin en mühim hususiyeti, tarihinin en gergin zamanında Atatürk şahsında yeni bir devleti uzak görüş ve fevkalâde başarı ile yeni temeller üzerinde tesis eden büyük bir devlet adamının mevcudiyetinde görebiliriz.

Hulâsa, dünyanın her tarafında ön plâna geçmiş olan garblılaşma, iktisadî gelişme, yeni devlet kurmak, milliyetçilik şuurunu uyandırıp ona istikrar ve istikamet vermek, ve siyasî hayatı vatandaşların anayasa ideallerine tetabuk ettirmek gibi siyasî problemler Türkiye için de varittir. Ancak diğer memleketlerde halledilemeyen bu problemlerin çoğu Türkiye'de halledilmiştir. İşte bunun içindir ki mukayeseli devlet idaresi mevzuunun bütün dünyaya teşmil edildiği bu sıralarda Türkiye Cumhuriyetinin siyasî tarihi ve siyasî sistemi üzerinde yapılan ve yapılacak etüdlerin fevkalâde bir ehemmiyeti haiz olduğunu iddia etmekteyim. Bu gibi etüdlerin lâyıkıyla yapılmaları için, yabancılar tarafından değil, siyasî ilimleri meslek edinmiş Türk vatandaşlar tarafından yapılması lâzımdır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Almond, Gabriel, A., «Comparative Political Systems,» *Journal of Politics*, vol. 18 (August 1956), pp. 391-409
- Coleman, James S. «The Problem of Political Integration in Emergent Africa,» *Western Political Quarterly*, vol. 7 (1955), pp. 44-57
- Deutsch, Karl W., *Nationalism and Social Communication*, New York 1953
- Emerson, Rupert, «Paradoxes of Asian Nationalism,» *Far Eastern Quarterly*, vol. 18 (1954), pp. 131-142
- Emerson, Rupert, *Representative Government in Southeast Asia*, Cambridge (Mass.) 1955
- Finer, Herman, *Theory and Practice of Modern Government*, revised edition, New York 1949
- Fortes, Meyer, and E.E. Evans-Pritchard, *African Political Systems*, London 1940.
- Friedrich, Carl J., *Constitutional Government and Democracy*, revised edition, Boston 1950
- von Grunebaum, Gustave E., «Problems of Muslim Nationalism,» in *Islam and the West*, edited by Richard N. Frye, 's-Gravenhage 1957, pp. 7-29
- Kahin, George McT., editor, *Major Governments of Asia*, Ithaca (New York) 1958
- Kahin, George McT., Guy J. Pauker, and Lucian W. Pye, «Comparative Politics in Western Countries,» *American Political Science Review*, vol. 49 (December 1955), pp. 1022-1041
- Macridis, Roy C., *The Study of Comparative Government*, New York 1955
- Neumann, Sigmund, «Comparative Politics: A Half-Century Appraisal,» *Journal of Politics*, vol. 19 (1957), pp. 269-290.
- Neumann, Sigmund, editor, *Modern Political Parties: The Comparative Approach*, Chicago 1956
- Pye, Lucian W., «The Non-Western Political Process,» *Journal of Politics*, vol. 20 (1958), pp. 468-486
- Rustow, Dankwart A., «Foreign Policy of the Turkish Republic,» in *Foreign Policy in World Politics*, vol. 9 (1957), pp. 530-549
- Rustow, Dankwart A., «Politics and Islam in Turkey 1920-1955,» in *Islam and the West* edited by Richard N. Frye, 's-Gravenhage 1957, pp. 69-107
- Rustow, Dankwart A., *Politics and Westernization in the Near East*, Princeton: Center of International Studies 1956
- Rustow, Dankwart A. «The Army and the Founding of the Turkish Republic,» *World Politics*, vol. 11, no. 4 (July 1959)
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiyede Siyasî Partiler*, İstanbul, 1952

III

SEMİNERDE ORTAYA ÇIKAN GÖRÜŞLER, FİKİRLER

Yukarıda gösterilen metinden, hemen hemen, ancak birkaç kelime ile farklı olarak yapılmış açıklamadan sonra, hatipler, konunun türlü yönleri üzerindeki görüşlerini açıkladılar. Bunların bir kısmına Doçent Dr. D. A. Rustow kendi cevabî mütalâalarını ekledi. Bütün konuşmaların ifade etmeğe çalıştığı hususları, şöylece göstermek, bize mümkün görüldü :

1 — Yukarıda metni de verilmiş olan izahat, önce bir tahlilden ibarettir; sonra da, bu izahat, gelişmiş bir mukayese alanı içinde Türkiye'nin yerini tayin etmeğe uğraşmaktadır. Binaenaleyh, hem bir ilim dalı olan mukayeseli devlet idaresinin gelişmelerini incelemeye, hem de, bu arada Türkiye'yi incelemeye dikkat nazarına almak gerekir. Mukayeseli devlet tetkikleri, muayyen bir rejimin - meselâ demokrasinin - tetkiki değildir; daha çok, Asya - Afrika memleketlerindeki «devlet» i incelemek, enteresandır. Mukayeseli devlet idaresi tetkikerinin asıl amacı; değişkenleri pek farklı olan memleketlerin müesseselerini inceliyerek, bu hususta, hepsine kabili tatbik bir kanun, bir nazariye bulmak, hiç olmazsa genel temayülleri bulmaktır. Seminerin bazı uzuvları; lâboratuvar denemesi olmayan bu bilim alanında, bilimin, bazı temayülleri bulma güçlüğünü işaret etmişlerdir; bu alanda, «kanun» lara varmanın tehlikesini göstermişlerdir. Fakat, siyasi ilimlerde mukayese metodunun, lâboratuvar yerini tutacağı ve bu mukayese metodu ile, siyasi ilimler alanında da genel temayüllere ve kanunlara gitmenin mümkün olabileceği de ileri sürmüştür. Fakat, esas gayenin zaten kanunlar aramak olmadığı, «trend» leri aramak olduğu tesbit edilmiştir. Öyle ki, bu amaca varmak için, mukayeseli devlet tetkikleri; bir taraftan birkaç önemli devlet tipini ele alıp, onları esas alıp incelemesine devam edenken, öte yandan da, devlet vasfını haiz olan - ve bugün sayıları 80 i bulan - bütün teşekkülleri ele almak zorunda kalacaktır. Bu yol ile, önce, belki, bazı pek umumi jeneralizasyonlara varılacaktır. Fakat, sonraları, birtakım teferruat üzerinde çalışmadan gelen bir idrâk ile, bu jeneralizasyonlarda hatalar ortaya çıkacaktır. Bu da, ilmî bir çalışmadan ibarettir. İlimde önce, bilinen teferruatlar ele alınıp, ona uyan jeneralizasyonlar yapılır. Sonra, teferruatlar ortaya çıktıkça, jeneralizasyondaki yanlışlıkların payı meydana çıkarılır ve gereken doğrulamalar yapılır. Bu davranış yoluyla, bu metod ile, umumi kanunlara ulaşıp ulaşılamıyacağı konusunda, bir mutedil davranmanın

gerekeceği kanaatine varılmıştır. İlim, muhiti anlama arzusundan doğmaktadır. İlim ve onun mensubu, bu hususta elinden geldiği kadar çalışır. Belki, hiçbir zaman tam kemâle varıp küllî ve yegâne kanuna ulaşamaz. Hele, zamanımızda fizikî ilimlerde bile eski muayyineyetçiliğin terk edildiği, esas itibariyle trendleri işaret etmeğe doğru gidildiği gözönünde tutulursa, bütün içtimaî ilimlerde de, muhakkak kanunlar aramayı, biraz mutedil telâkki etmek daha münasip olur.

2 — Muasır mukayeseli devlet tetkikleri ile ulaşılabilecek bu trendleri gösterme çerçevesinde kalırsak, şu hususları tesbit imkânına kavuşuruz:

Batı memleketleri ile Asya - Afrika memleketlerinin gelişmeleri arasında, muhakkak ki bazı noktalarda bir benzerlik vardır. Önce: meselâ, milliyetçilik şuuru, her iki cephedeki memleketlerde de uyanmıştır. Buna karşılık, iktisadî münasebetler alanında, bu iki grup memlekette büyük farklılıklar hasıl olmuştur. Bu sebeple, Avrupa'nın bugünkü ileri sanayileşmiş devresinin mütalarını, Asya memleketleri üzerindeki bir mütalâada esas almak pek mümkün görülemez. Meselâ, Avrupa'nın sanayileşmesinin ilk devresini ele alıp, buradaki mütaları, şimdi o devreye tekabül ediyor kanaati ile, Asya memleketlerine tatbik etmeğe de imkân yoktur. Çünkü, hem Avrupa'nın bugünkü ileri sanayileşmiş devresi ile Asya memleketlerinin iktisadî durumu arasında, hem de, Avrupa'nın sanayileşmesinin ilk devresi ile, Asya memleketlerinin bugünkü sanayileşmeğe başlama devresi arasında farklılıklar vardır: Avrupa'da, sanayi hareketi başlarken, kendisine üstün bir başka sanayileşme yoktu. Ayrıca, bu sanayileşmede vâki olan gelişmenin hedefi de belli değildi. İşte bu ayrılıklar, her yere şâmil genel trendleri bulmakta bir güçlük yaratıyor. Bununla beraber; mukayeseli tetkiklerde tarihî açıya dikkat ederek bu güçlükleri kısmen yenmek mümkündür. Bu genel trendleri kavramada, ampririk noktai nazar, sadece, bugün mevcut 80 küsur memleketi incelemekle yetinmek gerektiğini ifade eder; bu 80 küsur memleketin yanında, geçmişteki memleketleri de, tarih kanalı ile, tetkik alanı içine almaktır. Mukayesenin, bir lâboratuvar deneyi mahiyetinde yarar yaratabilmesi için, bu deney sayısını arttırmak mânasında olmak üzere tarihteki geçmiş memleketleri veya geçmiş safhaları da mukayese alanı içine almak gerekir.

Bir diğer nokta da şudur: Değişkenleri - variables - çok olan memleketlerin müesseselerindeki trendleri bulmada şu mesele de önemlidir: Batıda bir demokrasi vardır. Bunun, orada doğması

nın kendisine mahsus doğuş sebepleri de var. Şimdi, demokrasiyi bir vâkıa olarak kabul etmiş olan, fakat batıya mensup olmayan diğer topluluklara bakalım. Buralarda, demokrasiyi doğuran sebepler, şartlar mevcut değil. Onlar, bu şartları yaşamamışlardır. Ama, yaşamışçasına - sanki o şartlar mevcut olmuşlar gibi - neticelerini, tesirlerini hissediyorlar ve bir demokrasiye geçiş yapıyorlar. İşte, mukayeseli devlet idaresi, şartları demokrasiye elverişli batı memleketleri ile bu şartlardan uzak kaldığı halde demokrasiye geçiş yapan memleketlerin demokrasi konusundaki trend'ini bulacaktır. Bunu da şöyle yapacaktır: Demokrasinin asgarî müşterekleri vardır, mütearifesinden kalkılarak, bu asgarî müştereki teşkil eden unsurları arayıp bulacaktır. Demokrasinin bu asgarî müştereklerini sabitleştiren unsurları kuvvetle ihtiva eden ülkelerde, demokrasinin âkibeti münakaşa edilmez bir gerçek halinde gözükiyor. Fakat ilmî açıdan, demokrasi, kendisine mahsus ön şartları bulunmayan ülkelerde de muhakkak varılması zarurî bir sonuç değildir. Asgarî müşterekleri olan ve bunları geliştiren Asya - Afrika memleketlerinde de demokrasiye, ileride, belki varılır, belki varılmaz. Şimdilik yapılabilecek olan; asgarî şartları, asgarî müşterekleri bulmak; bunlarla demokrasiye nasıl gidildiğini tesbit etmek; bu asgarî şartlarda, bu asgarî müştereklerde bir derece mevcut olan iştirâke rağmen, bazı esaslı farklar da varsa, onları tesbit etmektir. Meselâ, Türkiye'de, demokrasinin bazı ön şartları bulunmadığı halde, yine de demokrasiyi mümkün kılar gözüken bazı müşterek şartları vardır. Bir gelişmenin mümkün olabilmesi için, meselâ, bir demokrasi gelişmesinin mümkün olabilmesi için, ön şartların aynen mevcut olmasını aramaktan, istemekten vazgeçebiliriz. Demokrasinin olması için, muhakkak, İngiltere'deki ön şartlar cümlesinden olan tarihî seyrin geçirilmesi gerekir demek, ilmen doğru ve mümkün değildir. Asgarî müştereklerdeki benzerliğe rağmen, bazı esaslı farkların mevcut olmayışı da, gelişmeyi durdurur, demek, yine doğru ve mümkün değildir. Meselâ, Türkiye ile Batı arasında, bir demokratik nizamda söz konusu olabilecek olan lâiklik mefhumunu ele alalım. Bu konuda Türkiye ve Batı arasında bir farklı telâkki tarzı vardır. Batıda lâiklik, din müessesesinin, devlet hayatı içinde bir farklılık isteyip, istiyememesidir. Orada, bir din mektebi talebeleri için bir otobüs servisi yapılabilir mi, yapılamaz mı gibi bir mesele ve müessese konuşulur lâiklik konusunda... Türkiye'de ise, lâiklik, temeli; lâik olduğu halde, devletin -lâik devletin- din ile olan bütün alâkalarının kesilmesine kadar giden bir tatbikat şekline varamıyor: Din, bütçesini devletten almakta devam ediyor; lâik devlet,

din müessesesini, dinî müesseseleri kontrolü altında tutuyor. Yâni, lâik temele rağmen, bir devlet - din alâkası mevcut olmakta devam ediyor. Çünkü, bu alâka, kesin olarak kesilse idi, bu sefer, irtica, devlete kadar tesir edecekti. Demek ki, Türkiye, ya, şekilde de batı lâiklik telâkkisine uyacak; Diyanet İşleri Reisliğini de dinî cemaate terkedecek, ya da, espride lâik telâkkiye sadık kalıp, şekilde ondan ayrılacak bir miktar... Mukayeseli tetkik bakımından, bir demokrasi gereği, «şu şekil zarurîdir, öteki zarurî değildir» diyemez.

Mukayeseli devlet tetkiklerinin bulacağı genel trend'ler yanında, o memleketin özelliğinden doğan özel trendleri de, yine mukayeseli tetkikler meydana çıkarabilir. Meselâ, ordunun, siyasete aktif olarak katılması, devletin gelişmesinde bir rolü olması meselesinde, Türkiye'nin durumunu en iyi olarak yine bir mukayeseli tetkik ile tebarüz ettirebiliriz. Ordunun, Türkiye'de de, önce tarihinde bir sosyal önderlik yaptığını; Lâtin Amerika'da ordunun bir kültür unsuru olmamasına mukabil, Osmanlılarda, ordunun kültürel bir siyasi vazife yerine getirdiğini; Osmanlılarda, düşünce tarzının değişmelerinin, ordudan başladığını, modernist ve lâik düşüncenin ordudan geldiğini; ama, meselâ, diğer memleketlere - meselâ Arap memleketlerine - kıyasla, Türkiye'de, ordunun gördüğü önderlik görevinin, bütün hareketlerin, generallerle, onun yakın subay ve genç subaylar elinde geliştiğini, oysa ki, diğer memleketlerde - meselâ Arap memleketlerinde - ilk askerî siyasî hareketlerin, generallerden değil, mülâzimlerden, teğmenlerden geldiğini de, bize, ancak mukayeseli bir tetkik verebilir.

3 — Mukayeseli devlet tetkiklerinin başlama ve genişleme konusunda da, Dr. Rustow'un açıklamalarına ek olarak şu noktalar belirlemiştir: Türlü milletleri ve onların siyasi toplumlarını, modern mukayeseli devlet tetkiklerinden önce, türlü şarkiyat enstitüleri incelerdi. Bu enstitüelr, Asya - Afrika memeketlerini, tarih, edebiyat, kültür bakımlarından, ele alırdı. Sonradan duyulan pratik ihtiyaçlardır ki, bu millet ve toplumlara ait siyasi müesseseleri de incelemegi zorunlu kılmıştır. Batı dünyası; bu memleketleri, tarihi, edebiyatları, kültürleri ile beraber, siyasi müesseseleri ile de anlayıp, onlara karşı akıllı davranma yollarını bulmak istemiştir. Bu maksatla, önce Amerika'da, şarkiyat üzerine ihtisas yapmış olanları Washington'a getirtip, mütehassıs olarak kullanmışlardır. Fakat, siyasi hâdiseyi kavramada, bu şarkiyatçıların yardımından, bazı mahzurlar da çıkmıştır. Bu yüzden, siyasi hâdiseler üzerine mütehassıslar meydana çıkarma yoluna gidildi. Yalnız, siyasî

müesseseler üzerinde ihtisas yapanlar, kültür konularında da bir temele dayanmak ihtiyacı ile, o memleketlerin kültür hayatlarını da inceliyorlar.

Mukayeseli devlet tetkileri içine, Güney Amerika devletleri de girmiştir. Bunlar, daha çok, Afrika - Asya grupua dahil imişler gibi, yeni bir etüd konusu teşkil etmektedirler.

Rusya, üçte biri ile Asya'da mevcut olmasına rağmen, onun üzerinde müstakil çalışmalar vardır.

Bütün bunlara rağmen, mukayeseli devlet tetkiklerinin %80 i, genel olarak, İngiltere, Fransa, Almanya üzerinde cereyan etmiştir. 935 - 940 senelerinden sonradır ki, bu genel büyük paya, Rusya da ilâve edilmiştir.